

Михайло КЕЛЬМАН

Національний університет "Львівська політехніка",
професор кафедри теорії права
та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
mykhailo.s.kelman@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-4393-4626

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ВИМОГА СУДОВОЇ ПРОЦЕДУРИ

<http://doi.org/10.23939/law2025.46.122>

© Кельман М., 2025

Для пошуку права його інструментального компонента, яким є норми права, самі по собі вони ще не право (цю позицію відстоюють зарубіжні дослідники). Визначальним для права є функціональна складова частина, тобто процедура застосування до різних людей і різних ситуацій. Доктринальні зміни в підходах до розуміння сутності судочинства та його мети, перехід до принципу змагальності сторін не могли позначитися як на процесі судового пізнання, так і на його результатах. Справедливе судочинство здійснюється внаслідок гарантування в процесі рівності сторін, дотримання принципу змагальності, гласності, розумного строку розгляду справи, незалежності і неупередженості суду, його створення на підставі закону. Правове становище учасників відображається у їхній диспозитивності, змагальності та посвідчується відкритістю процесу та безсторонністю суду.

У статті аналізується справедливість судового провадження як головний показник ефективності права. Доводиться теза, що принцип рівності учасників процесу покликаний гарантувати формальну справедливість, суть якої полягає у потребі однакового ставлення до людей без дискримінації їх за будь-якою об'єктивною чи суб'єктивною ознакою.

Вивчено концептуальний підхід Європейського суду з прав людини до забезпечення рівності можливостей учасників. Суд постійно вказує, що рівність учасників судового процесу перед законом і судом має бути з правового та організаційного поглядів забезпечена єдністю правового режиму, за яким відбувається опосередкування процесуальних прав. Це означає, що правові приписи в різних легіслатурах мусять формуватися, виходячи із загального розуміння справедливості як об'єктивної категорії. Керуючись цими підходами, рівність учасників процесу, як і інші вимоги справедливого судочинства, повинна встановлюватися не стосовно учасників конкретного судового процесу, а має гарантуватися як принцип вищого порядку і забезпечуватися щодо всіх суб'єктів, які звернулися до суду по захист своїх прав. Наведено окремі практичні позиції ЄСП у коментованій сфері.

У статті значну увагу присвячено питанням дотримання прав людини на справедливий суд під час перегляду судових рішень у вищих інстанціях. Це особливо важливо під час перегляду конкретних справ із порушенням права одного з учасників на отримання

справедливого та законного рішення. Тому потрібно гарантувати практичне застосування принципу рівності сторін, насамперед під час дослідження доказів та оскарження невмотивованих рішень суду, коли доречні аргументи сторін судом просто проігноровані.

Констатовано, що в інституті дисциплінарної відповідальності судді наявна велика кількість оцінних понять, що не сприяє їх однозначному розумінню і трактуванню. Їх непросто тлумачити і застосовувати на практиці. Навіть правники з великим досвідом дисциплінарної практики часто не одразу можуть відрізнити дисциплінарний проступок, наприклад, від добросовісної помилки судді.

Предметом оцінки Вищої ради правосуддя і підставою для дисциплінарної відповідальності судді є поведінка судді, яка містить всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки одного з дисциплінарних проступків, які передбачені ст. 106 Закону України "Про судоустрій та статус суддів". Незгода автора скарги з ухваленими суддею постановами не може бути підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Як визначено Законом України "Про Вищу раду правосуддя" (п. 4 ч. 1 ст. 45), у відкритті дисциплінарної справи має бути відмовлено, якщо суть скарги зводиться лише до незгоди із судовим рішенням.

Ключові слова: справедливий судовий розгляд, принцип верховенства права, рівність сторін, публічне правосуддя, відповідальність судді.

Постановка проблеми. Право на справедливий судовий розгляд є однією з вимог принципу верховенства права. А будь-який принцип не діє сам по собі. До втілення його у судову практику долучаються багато суспільних та публічних інститутів. Суд у правовій державі посідає важливе місце. Оскільки саме він ставить "останню крапку" щодо утвердження права під час вирішення конкретних справ, саме суд уособлює незалежність, неупередженість і справедливість. Права і свободи захищені у демократичній державі тоді, коли саме суд є незалежним у взаємовідносинах з гілками влади.

Виходячи з міркувань щодо суті принципу справедливості у професійній діяльності судів, можемо насамперед зазначити, що для розв'язання вказаної проблеми потрібно виконати таке завдання: здобути додаткові знання у сфері нормативного та доктринального тлумачення терміна "принцип справедливості". Річ у тому, що строкатість поглядів на суть відповідних засад здійснення судочинства в Україні зумовлює потребу формування авторської позиції з цього питання, яка, безумовно, має ґрунтуватися на здобутках інших науковців, у поле зору яких потрапляв зазначений принцип.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий погляд на досліджувану проблему з погляду права висвітлювався на рівні розмірковувань окремої групи науковців, думки яких є значущими для формування повної картини бачення її розв'язання. Вагомий внесок у розв'язання проблеми формування суті такої категорії, як "справедливість" зробили також юристи-практики. Позиції вітчизняних суддів заслуговують на окрему увагу з погляду обізнаності темою, яку досліджує автор цієї статті. Проте вивчення питання про потребу нормативного вираження проблеми, скажемо так, "документизації" відповідного підходу змусило нас звернутися до наукових робіт інших вчених, погляди яких ми також враховували, формулюючи власне бачення на справедливий судовий розгляд. Відповідні питання, зокрема, порушували такі науковці, як Т. Базиль, М. Братасюк, В. Рибалко, К. Легких, В. Яковенко та інші.

Звернено увагу на інститут дисциплінарної відповідальності судді, у літературі наявна велика кількість оцінних понять, що не сприяє їх однозначному розумінню і трактуванню.

Мета цієї статті – наукове дослідження справедливості як принципу судової процедури.

Виклад основного матеріалу. Однією з найважливіших функцій демократичної держави має бути підтримка авторитету правосуддя. І у цьому процесі право є вагомим чинником функціонування правової державності. Це стосується усіх видів судочинства (кримінального, цивільного, гібридного). У практичній сфері немає вимоги, згідно з якою ці види судочинства мали б бути побудовані за однією схемою, і насправді вони такими й не є. Натомість є відповідні принципи, які стосуються цих видів судочинства.

По-перше, принцип справедливості має бути дотриманий до обох сторін (позивач, обвинувачений).

По-друге, справедливість не є застиглою у часі, вона постійно еволюціонує.

По-третє, у демократичній державі конституція має гарантувати незалежність всіх тих, хто ухвалює рішення судового характеру.

Цілком логічним, на нашу думку, є твердження, що ті, хто виносять рішення судового характеру, мають бути незалежними від впливу усіх гілок влади, зокрема, місцевої, ЗМІ, політичних партій, власних колег, особливо вищих за посадою. Власне кажучи, ухвалюючи рішення, вони мають покладатися на власне оцінювання юридичних та фактичних обставин справи.

Дуже важливим, крім принципу незалежності, є незалежність правничої професії. Розуміння правничої професії – як інструменту для досягнення спільного блага. Важливо, щоб люди, які обирають цю професію, мали б не тільки потужну теоретичну базу юридичних знань, а й етичний і ціннісний фундамент.

Отже, досить давати в Україні начебто добрий фаховий вишкіл без твердої ціннісної основи і таким способом виховувати лише вправних фальсифікаторів права, які утверджували в країні верховенство сваволі. Лише спираючись на два крила – високий професіоналізм і вірність цінностям – зможе птах добротної правничої освіти в Україні злетіти і впевнено ширяти у висотах. Лише так зможемо відновити в суспільстві справедливий лад, бо “так говорить Господь: Чиніть правосуддя та правду, і рятуйте грабованого від руки гнобителя, чужинця ж, сироту та вдову не гнобійте...” (Єр. 22:3), наголошує М. Маринович [1].

Це ще раз підтверджує тезу, що особа, яка виносить рішення, до справи має підходити неупереджено і водночас враховувати фактичні обставини справи. Однак той, хто ухвалює рішення, може потрапити під вплив власних уподобань або упереджень, що можуть спотворити його рішення. Цілком зрозумілим є те, що судді та інші суб'єкти винесення рішень є люди і вони – продукт власного виховання, знань, досвіду, інтелекту. Тому свідомість, із якою вони підходять до винесення рішень у справах, не є простою справою. І вони мають усвідомити і відкинути будь-які сторонні міркування, що здатні вплинути на їхнє рішення.

Якщо говорити про взаємовідносини суддів та урядовців, то судді мають бути цілковито деполітизовані. Це, на нашу думку, професійний корпус суддів, які призначаються за рекомендаціями незалежних інституцій без політичного представництва у своєму складі і контроль з боку громадськості. Звісно, це не може знівелювати співпрацю на адміністративному рівні, оскільки це має велике значення для нормальної роботи судів, але є гарантом того, що їхні рішення будуть справедливими та власними.

Зазначене правило нейтралітету суддів не всюди виконували в минулому й не виконують і тепер. Прикладів тиску на суддів з боку владних інститутів чимало.

Далі, розглядаючи цю проблематику, варто ґрунтовніше проаналізувати деякі види судочинства.

Щодо кримінального судочинства, то зазначимо, що право на справедливий судовий розгляд кримінальних справ є природженим правом кожного громадянина України. Цілковитим є твердження (а точніше аксіомою), що особу, яка звинувачена в скоєнні кримінального злочину, мають судити справедливим судом. Адже право на справедливий суд є абсолютним та засадничим. Цю

систему правил формували й розвивали протягом століть (суди, судді мають бути незалежними і безсторонніми, судовий процес та оголошення рішення мають бути прилюдними). В Україні, згідно з четвертим правилом, особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду ч 2 ст. 2 ККУ. Окрім того, обвинуваченому мають повідомити про те, у вчиненні якого саме злочину його звинувачують. Він має право на підготовку до захисту, вимагати виклику й допиту свідків на свою користь, має отримати допомогу перекладача, якщо провадження здійснюється не зрозумілою мовою, право на оприлюднення матеріалів, що є помітним для нього, оскільки це послаблює позиції сторони звинувачення або посилює його власну. Зазначені права є найістотнішими і створюють враження на більшість людей. Проте є й проблемні ситуації у судовій практиці.

Щодо цивільного судочинства, нині справедливий розгляд цивільної справи вимагає від сторін викласти всі факти, що її стосуються, та майже всі пов'язані з ними матеріали ще до початку суду. Отже, приписи права вимагають: по-перше, до позивача мають бути висунені вимоги в письмовій формі і це є підстава для подання позову. А відповідач має викласти в письмовій формі підстави, на яких він заперечує проти позову.

По-друге, сторони зобов'язані ознайомити одна одну зі всіма документами, на які вони спираються в судовому процесі. Це процедура дуже важлива.

По-третє, сторони зобов'язані заздалегідь ознайомити одна одну зі свідченнями свідків, яких вони пропонують викликати.

Такий підхід є великим здобутком для правосуддя. Природно, що справедливість є стрижневою категорією і для державно-правової сфери.

Щодо гібридних процедур, то є провадження у звичному розумінні, оскільки відповідача не звинувачують у скоєнні злочину, і рішення не на його користь не спричиняє покарання (хоча він може відчувати себе покараним), але водночас метою провадження не є домогтися застосування звичайних засобів захисту за цивільним правом (таких як відшкодування збитків, або судова заборона, або заява). Натомість, може постати питання, чи становить особа небезпеку для суспільства у зв'язку з чим вона має перебувати під дією обмежувальних заходів, або ж такі заходи до неї має бути застосовано. Зрозуміло, що принципи, описані вище адаптуються до конкретної ситуації, щоб забезпечити справедливість слухань.

Ще одна проблема, яка може трапитися у судовому процесі, це прозорість притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. З одного боку, його можна трактувати як механізм покарання, а з другого – як механізм захисту судді від неправомірних звинувачень та тиску.

З погляду правової визначеності, важливе значення мають точність і передбачуваність підстав для дисциплінарної відповідальності. Нечітке формулювання термінів може призвести до можливості використання їх як політичної зброї проти суддів [2, с. 138].

Венеціанська комісія, Дирекція з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи та Європейський суд з прав людини звертають увагу на ризики, які несуть оцінні поняття, що використовуються в українському законодавстві як підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Акцентується на тому, що підстави для дисциплінарної відповідальності сприймаються надто широко. З огляду на це, потрібне жорсткіше регулювання з метою забезпечення незалежності судової влади [3].

Зауважимо, що дисциплінарна відповідальність покликана:

- сприяти належному виконанню суддями їхніх професійних обов'язків;
- дати можливість кожній особі відреагувати на суддівське свавілля.

Суддя повинен чітко знати, за які правопорушення передбачена дисциплінарна відповідальність.

Варто зазначити, що питання визначення підстав дисциплінарної відповідальності суддів у законодавстві країн Європейського Союзу врегульоване по-різному. Як зауважує В. В. Паришкура, останнім часом можна простежити тенденцію, спрямовану на уточнення і деталізацію дисциплінарних проступків суддів. Наприклад, у таких країнах, як Іспанія та Словенія, визначено вичерпний перелік дисциплінарних проступків, за вчинення яких суддя може бути притягнений до відповідальності [4, с. 134]. Водночас у доповіді Інституту порівняльного публічного і міжнародного права М. Планка “Незалежність судової влади у перехідний період” (2012) зазначається, що в багатьох європейських країнах підстави для дисциплінарної відповідальності визначено в досить загальних рисах. Наприклад, *“повне або неодноразове ігнорування службових обов’язків, у результаті чого можна зробити висновок про явну непридатність судді для займаної ним посади”* (Швеція) [5, с. 88].

На підставі узагальнення змісту законодавства країн Європейського Союзу В. В. Паришкура визначає такі причини притягнення судді до дисциплінарної відповідальності або звільнення його з посади:

- порушує покладені на нього обов’язки судді чи виконує їх недобросовісно (Франція, Литва, Бельгія, Німеччина, Італія, Польща, Словенія);
- не дотримується суддівської етики (Литва, Кіпр, Естонія, Італія);
- не дотримується процесуального законодавства (Естонія, Словенія);
- чинить дії, які негативно впливають на звання судді або завдають шкоди інтересам правосуддя (Франція, Литва, Польща);
- не дотримується обмежень, визначених для судді (Литва);
- вчиняє адміністративні правопорушення (Литва);
- не дотримується вимог чинного законодавства (Польща);
- виявляє недбалість, нездатність виконувати професійні обов’язки (Мальта) [4, с. 135–136].

Зауважимо, що законодавством Німеччини, Франції, Португалії не визначено конкретний перелік підстав для трактування дисциплінарної відповідальності суддів. У Франції дисциплінарна відповідальність суддів визначена у спеціальному законі, а у Німеччині та Португалії дисциплінарна відповідальність визначена в декількох законах, що регулюють питання статусу суддів та їхньої відповідальності. У законодавстві Іспанії дисциплінарні правопорушення класифіковано від незначних до серйозних. Зважаючи на це, до кожної категорії визначено певну санкцію [6, с. 88].

У разі констатування дисциплінарного провадження має бути скоєне серйозне порушення. Як підставу для розслідування не можна розглядати “просте недотримання професійних стандартів”. Так написано у висновку Консультативної ради європейських суддів № 3 (2002) [7, с. 94]. Водночас Консультативна рада європейських суддів акцентує на тому, що законодавче визначення поведінки, яке може призвести до дисциплінарного розгляду, є важливим завданням кожної держави.

У деяких країнах намагалися виокремити і детально описати підстави для дисциплінарного провадження та застосування певних санкцій. Зокрема, у Туреччині законом про суддів і прокурорів визначено градацію порушень та відповідну їм градацію санкцій. Наприклад, від таких порушень, як прогули без поважної причини, до значно більших. Відповідно визначено такі санкції, як попередження, догани, переведення на іншу посаду, звільнення тощо. А у Словенії 2002 року ухвалено закон, який визначає 27 категорій дисциплінарних порушень.

На думку Консультативної ради європейських суддів, у законах доцільно чітко визначати підстави, потрібні для того, щоб відкрити дисциплінарне провадження. Це також передбачено у Рекомендації № (94)12. Таке твердження Консультативної ради європейських суддів зумовлене тим, що положення, за якими визначають підстави для дисциплінарного провадження, мають загальний характер [7, с. 97].

В українському законодавстві встановлено чіткий перелік підстав, відповідно до яких здійснюється притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності (Закон України “Про судова устрій і статус суддів” (ч. 1 ст. 106) [8]. Сформульовані законодавцем з використанням оцінних

понять підстави для дисциплінарної відповідальності судді передбачають відповідальність не лише за порушення суддею обов'язків у процесі здійснення правосуддя. Суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності також за відповідну позасудову поведінку.

Оцінні поняття щодо дисциплінарних проступків є ознаками як об'єктивної сторони (наприклад, *“істотне порушення норм процесуального права”*), так і суб'єктивної (наприклад, *“груба небалість”*).

Ознаками дисциплінарних проступків суддів є, зокрема, такі оцінні поняття: *“істотне порушення норм процесуального права”*, *“поведінка, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя”*, *“грубе порушення закону”*, *“істотні негативні наслідки”*, *“істотний дисциплінарний проступок”*, *“грубе чи систематичне нехтування обов'язками судді”*, *“недобросовісна поведінка судді”*, *“безпідставне затягування розгляду справи”*, *“мораль”*, *“честь”*, *“стандарти поведінки, які забезпечують суспільну довіру”*, *“груба небалість”*, *“втручання”*, *“зволікання”*.

Від них значною мірою залежить, чи буде суддю притягнуто до відповідальності. Передусім Вища рада правосуддя розглядає, чи наявні підстави для повернення дисциплінарної скарги або відмови у відкритті дисциплінарної справи. А тоді вже вирішуватиметься, чи є в діях або бездіяльності судді ознаки оцінних понять, передбачених Законом України *“Про судоустрій і статус суддів”* (ст. 106).

Від правильного застосування оцінних понять *“непристойні висловлювання”*, *“висловлювання, що принижують честь і гідність будь-якої особи”*, *“доводи, що можуть бути перевірені виключно судом вищої інстанції”* залежить, чи буде дисциплінарна скарга залишена без розгляду та повернута скаргнику, як визначено Законом України *“Про Вищу раду правосуддя”* (ст. 44).

Згідно із Законом України *“Про Вищу раду правосуддя”* (ст. 45), оцінними підставами для відмови у відкритті дисциплінарної справи є такі поняття: *“очевидна мета подання скарги”*, *“спонування”*, *“суть скарги зводиться лише до незгоди із судовим рішенням”*.

Зазначимо, що в інституті дисциплінарної відповідальності судді наявна велика кількість оцінних понять, що не сприяє їх однозначному розумінню і трактуванню. Їх непросто тлумачити і застосовувати на практиці. Навіть правники з великим досвідом дисциплінарної практики часто не одразу можуть відрізнити дисциплінарний проступок, наприклад, від добросовісної помилки судді.

Суддя, як і будь-яка людина, будучи представником іншої професії, може помилитися. Якщо суддя припустився помилки, то її потрібно виправити під час перегляду судами вищих інстанцій таких ухвалених судових рішень.

На закінчення хочемо зауважити, що предметом оцінки Вищої ради правосуддя і підставою для дисциплінарної відповідальності судді є поведінка судді, яка містить всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки одного з дисциплінарних проступків, які передбачені ст. 106 Закону України *“Про судоустрій та статус суддів”*. Незгода автора скарги з ухваленими суддею постановами не може бути підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Як визначено Законом України *“Про Вищу раду правосуддя”* (п. 4 ч. 1 ст. 45), що у відкритті дисциплінарної справи має бути відмовлено, якщо суть скарги зводиться лише до незгоди із судовим рішенням.

Висновки. Європейське, а за ним і вітчизняне судочинство, запровадили на нормативному рівні правові гарантії для забезпечення справедливого судового розгляду справ. Досить демократичними виглядають приписи закону про рівність сторін під час процесу, їх змагальність, забезпечення ознайомлення з усіма матеріалами справи, здійснення права на юридичну допомогу під час публічного розгляду справи. Судова практика показує, що є значні проблеми з реалізацією вказаного інструментарію, відтак українській правовій системі треба застосовувати практику ЄСПЛ під час захисту процесуальних прав, яка напрацьована з урахуванням демократичних засад. Вона є досить ефективним засобом захисту інтересів у сферах, де не вистачає належного правового застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маринович М. (2020). Досить виховувати вправних фальсификаторів права. URL: https://zaxid.net/dosit_vihovuvati_vpravnih_falsifikatoriv_prava_n1502100 (Дата звернення: 12.03.2025).
2. Боровицький О. А. Конституційно-правові засади діяльності Вищої ради правосуддя: дис. ... д-ра філософії за спец. 081 "Право" у галузі знань 08 "Право". Вінниця. 2020. 246 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження: Спільний висновок № 588/2010 щодо Закону України, ухвалений Венеціанською комісією на 84-ому пленарному засіданні (Венеція, 15–16 жовтня 2010 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a31#Text (Дата звернення: 12.03.2025).
4. Паришкура В. В. (2017). Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського союзу: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.10. Харків, 270 с.
5. Judicial Independence in Transition / ed.: A. Seibert-Fohr, L. D. Muller, D. Zimmermann, E. K. Schmsdt, S. Klatte. Springer Science & Business Media, 2012. P. 88.
6. Квасневська Н. Д. (2009). Законодавство країн Європи про кримінальну відповідальність суддів за неправосудність. Судова Апеляція. № 2 (15). С. 90–98.
7. Документи Консультативної ради європейських суддів / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ: Видавничий дім "Ратіо Деціденді", 2020. 473 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Dok_KRES_3.pdf (Дата звернення: 12.03.2025).
8. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 року № 31, ст. 545. База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (Дата звернення: 12.03.2025).

REFERENCES

1. Marynovych, M. *Dosyt vykhovuvaty vpravnykh falsyfikatoriv prava* [Enough to educate skilled falsifiers of the law]. Retrieved from: https://zaxid.net/dosit_vihovuvati_vpravnih_falsifikatoriv_prava_n1502100. (Accessed: 12.03.2025). [In Ukrainian].
2. Borovytskyi, O. A. (2020). *Konstytutsiino-pravovi zasady diialnosti Vyschoi rady pravosuddia*. [Constitutional and legal principles of the activities of the High Council of Justice]. dys. ... d-ra filosofii za spets. 081 "Pravo" u haluzi znan 08 "Pravo". Vinnytsia, 246 p. [In Ukrainian].
3. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo nedopushchennia zlovzhyvan pravom na oskarzhennia*, *ukhvalenyi Venetsianskoii komisiiei na 84-omu plenarnomu zasidanni* [Joint Opinion No. 588/2010 on the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Preventing Abuse of the Right to Appeal", adopted by the Venice Commission at its 84th plenary session]: Spilnyi vysnovok No. 588/2010 shchodo Zakonu Ukrainy (Venetsiia, 15–16 zhovtnia 2010 r.). [In Ukrainian].
4. Paryshkura, V. V. (2017). *Yurydychna vidpovidalnist suddiv v Ukraini ta krainakh Yevropeiskoho soiuzu: porivnialno-pravovyi analiz* [Legal responsibility of judges in Ukraine and the countries of the European Union: comparative legal analysis]: dys. ...kand. yuryd. nauk. 12.00.10. Kharkiv, 270 p. [In Ukrainian].
5. Judicial Independence in Transition / ed.: A., Seibert-Fohr, L. D., Muller, D., Zimmermann, E. K., Schmsdt, S., Klatte. Springer Science & Business Media, 2012. P. 88. [In English].
6. Kvasnevska, N. D. (2009). *Zakonodavstvo krain Yevropy pro kryminalnu vidpovidalnist suddiv za nepravosudnist* [Legislation of European countries on the criminal liability of judges for injustice]. Sudova Apeliatsiia. No. 2 (15). P. 90–98. [In Ukrainian].
7. *Dokumenty Konsultatyvnoi rady yevropeiskyykh suddiv* [Documents of the Consultative Council of European Judges] / uporiad. A. O., Kavakin. 3-tie vyd., dopov. Kyiv: Vydavnychi Dim "Ratio Detsidendi", 2020. 473 p. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Dok_KRES_3.pdf (Accessed: 12.03.2025). [In Ukrainian].
8. *Pro sudoustrii i status suddiv*: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 roku No. 31, st. 545. Baza danyh "Zakonodavstvo Ukrainy" / VR Ukrainy. [The law "On the judicial system and the status of judges"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>. (Accessed: 12.03.2025). [In Ukrainian].

Дата надходження статті: 05.03.2025 р.

Mykhailo KELMAN

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the Theory of Law
and Constitutionalism Department,
Dr. Habil. (Law), Full Professor
mykhailo.s.kelman@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-4393-4626

THE PRINCIPLE OF JUSTICE AS A REQUIREMENT OF JUDICIAL PROCEDURE

In order to find law, its instrumental component, i. e., the rules of law, are not law by themselves (this position is advocated by foreign researchers). What determines law is its functional component, i.e., the procedure of application to different people and different situations. The doctrinal changes in approaches to understanding the essence of legal proceedings and their purpose, the transition to the principle of adversarial proceedings could not affect both the process of judicial cognition and its results. A fair trial is carried out as a result of guaranteeing equality of the parties in the process, observance of the principle of competition, publicity, reasonable time for consideration of the case, independence and impartiality of the court, and its establishment on the basis of the law.

The legal status of participants is reflected in their dispositivity and competitiveness and is certified by the openness of the process and impartiality of the court.

The article analyzes the fairness of court proceedings as the main indicator of the effectiveness of law. The author proves that the principle of equality of participants to the proceedings is intended to guarantee formal justice, the essence of which is the need for equal treatment of people without discrimination on any objective or subjective grounds.

The author analyzes the conceptual approach of the European Court of Human Rights to ensuring equality of opportunities for participants. The Court constantly points out that the equality of litigants before the law and the court must be ensured from a legal and organizational point of view by the unity of the legal regime under which procedural rights are mediated. This means that legal prescriptions in different jurisdictions should be formed on the basis of a common understanding of justice as an objective category. Guided by these approaches, equality of participants to a trial, as well as other requirements of fair trial, should not be established in relation to participants to a particular trial, but should be guaranteed as a higher order principle and ensured in relation to all subjects who have applied to court for protection of their rights. The author provides some practical positions of the ECJ in the commented area.

Considerable attention has been paid to the observance of human rights to a fair trial during the review of court decisions in higher instances. This is especially important when reviewing specific cases where one of the parties has violated the right to a fair and lawful decision. Therefore, it is necessary to guarantee the practical application of the principle of equality of parties, primarily when examining evidence and appealing against unmotivated court decisions, when the relevant arguments of the parties are simply ignored by the court.

It is stated that the institute of disciplinary liability of a judge has a large number of evaluative concepts which do not contribute to their unambiguous understanding and interpretation. They are not easy to interpret and apply in practice. Even lawyers with extensive experience in disciplinary practice often cannot immediately distinguish a disciplinary offense, for example, from a judge's honest mistake.

The subject of assessment by the High Council of Justice and the basis for disciplinary liability of a judge is the behavior of a judge that contains all objective and subjective signs of one of the disciplinary offenses provided for in Article 106 of the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges". The author of the complaint's disagreement with the judge's rulings cannot be a ground for bringing the judge to disciplinary responsibility. The Law of Ukraine "On the High Council of Justice" (Article 45(1)(4)) stipulates that disciplinary proceedings should be denied if the essence of the complaint is limited to disagreement with a court decision.

Keywords: fair trial, rule of law, equality of parties, public justice, judge's responsibility.